

TAOTLUS ISIKUANDMETE TÖÖTLEMISEKS TEADUSUURINGUS

Juhindudes isikuandmete kaitse seaduse (IKS) §-s 6 sätestatust palun kooskõlastada

Uuringu pealkiri	Lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamine ja selle mõju hindamine lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses	
Kas poliitika kujundamise uuring (IKS § 6 lg 5)	või	Jah
uuring hõlmab eriliigilisi isikuandmeid ja puudub valdkondlik eetikakomitee (IKS § 6 lg 4)		
<i>Palume eelmise kahe lahtri puhul valida üks vastavalt õiguslikule alusele, v.a olukorras, kui poliitika kujundamise uuringu puhul puudub valdkondlik eetikakomitee. Kui poliitika kujundamise uuringus töödeldakse eriliiki isikuandmeid, siis täita ka eetikakomitee otsuse lahter.</i>		
Kas isikuandmete töötleja on määranud andmekaitse spetsialisti (sh tema nimi ja kontaktandmed)?		TÜ andmekaitse spetsialist on Terje Mäesalu, terje.maesalu@ut.ee
Kas on olemas eetikakomitee otsus ¹ ? <i>Kooskõlastuse olemasolul lisada see taotlusele.</i>		Taotlemisel
Kas osa uuringust toimub andmesubjekti nõusoleku alusel? <i>Kui jah, siis palume taotlusele lisada nõusoleku vorm või selle kavand ning küsimustik või selle kavand.</i>		Jah

1. Vastutava töötleja üldandmed²	
1.1. Vastutava töötleja nimi, registrikood, aadress ja kontaktandmed (sh kontaktisik) <i>analoogne registrikandega, kontaktisiku e-post, telefon</i>	Sotsiaalministeerium, Suur-Ameerika tn 1, 10122 Tallinn Kontaktisik: Merli Kaunissaar; merli.kaunissaar@sm.ee ; +372 5916 7349
1.2. Isikuandmete töötlemiskoha aadress (kui erineb registriandmetest) <i>maja, tänav, asula/linn, maakond, postiindeks</i>	Volitatud töötleja juures või andmeallika (kohtud) juures kohapeal. Isikuandmete volitatud töötleja aadressil (Lossi 36 Tartu 51003) töödeldakse eelkõige ekspertintervjuude läbiviimise käigus kogutud isikuandmeid, nt inimese häääl, samuti muud vabatahtlikult intervjuu käigus avaldatud infot, mida saab liigitada isikuandmete alla. Hetkel ei ole täpselt teada, mil moel annavad andmeallikad ehk kohtud ligipääsu

¹ IKS § 6 lg 4 - kui uuringus töödeldakse eriliiki isikuandmeid, on vajalik ka eetikakomitee kooskõlastus.

² Vastutav töötleja on uuringu läbiviija (tellija). Juhul, kui vastutav töötleja kasutab uuringu läbiviimisel teisi isikuid ja asutusi, siis on need teised isikud ja asutused volitatud töötlejad.

	kohtutoimikutele. Eeldame, et ligipääs võimaldatakse virtuaalselt ehk õigusekspertidele tehakse süsteemi piiratud ajaks vaatlejaõigused, mida kasutatakse Justiits- ja Digiministeeriumi turvalisest sisevõrgust uurimismeeskonna kahe liikme (õigusekspertide) arvutites. Kuid on võimalik, et ligipääsu saamiseks tuleb minna andmeallika juurde koha peale ja kasutada nende turvalisse võrgusüsteemi kuuluvat arvutit.
--	--

2. Volitatud töötaja üldandmed³	
2.1. Volitatud töötaja nimi, registrikood, aadress ja kontaktandmed (sh kontaktisik) <i>Aadress analoogne registrikandega, kontaktisiku e-post ja telefoninumber</i>	Tartu Ülikool, 74001073, Ülikooli 18, 50090 Tartu Kontaktisik: Sabina Trankmann, sabina.trankmann@ut.ee +372 5513620
2.2. Isikuandmete töötlemiskoha aadress (kui erineb registriandmetest) <i>maja, tänav, asula/linn, maakond, postiindeks</i>	Lossi 36-303, 51003, Tartu, +372 7376141 või andmeallika (kohtud) juures kohapeal.

3. Mis on teadusuuringu läbiviimise õiguslik alus? <i>Nimetage õigusakt, mis annab Teile õiguse teadusuuringut läbi viia. Ei piisa viitest IKS § 6-le. Poliitikakujundamise eesmärgil läbiviidava uuringu puhul tuua välja volitusnorm, millest nähtub, et asutus on selle valdkonna eest vastutav. Akadeemilise uuringu korral võib see olla näiteks Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus või teadus- või arendusprojekti avamise otsus, leping vms.</i>	<p>Isikuandmete töötlemine teadusuuringuks on reguleeritud IKS §-s 6 ning selle lõike 5 kohaselt loetakse teadusuuringuks ka täidesaatva riigivõimu analüüsid ja uuringud, mis tehakse poliitika kujundamise eesmärgil ja nende koostamiseks on täidesaatval riigivõimul õigus teha päringuid teise vastutava või volitatud töötaja andmekogusse ning töödelda saadud isikuandmeid.</p> <p>Uuringu läbiviimine on kooskõlas teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse § 13 lõike 1 punktiga 1, mille kohaselt on kõigi ministeeriumide ülesandeks oma valitsemisalale tarviliku teadus- ja arendustegevuse korraldamine. Ministeeriumide tegevusvaldkondi piiritleb Vabariigi Valitsuse seadus (edaspidi VVS). VVS § 67 lg 1 kohaselt kuulub Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas mh sotsiaalse turvalisuse, laste õiguste tagamine ja heaolu edendamine ning vastavate õigusaktide eelnõude koostamine.</p> <p>Sotsiaalministeeriumi põhimääruse § 17 järgi on uuringu läbiviimise tellinud laste ja perede osakonna põhiülesanne edendada lapse õigusi ning kavandada ja koordineerida laste- ja perepoliitikat ja meetmeid vägivallaohvrite toetamiseks. Osakonnal on juhtiv roll laste ja perede heaolu toetavate teenuste ja hüvitiste ning lastekaitse- ja ohvriabisüsteemi kujundamisel, samuti soolise võrdsuse ja võrds</p>
---	--

³ Volitatud töötajate loetelu peab olema ammendav ehk kõik volitatud töötajad peavad olema nimetatud. Kui taotluse esitaja on volitatud töötaja, peab taotlusele olema lisatud dokument, kust nähtub, et vastutav töötaja on volitatud töötajale andnud volituse inspektsioonile taotluse esitamiseks.

	kohtlemise edendamisel era- ja pereelus. Sotsiaalministeeriumi ja Tartu Ülikooli vahel on sõlmitud töövõtuleping nr 2-2.2/2167-1. Selle lisaks on andmetöötluse leping, mille alusel on andmete volitatud töötlejaks Tartu Ülikool.
--	--

4. Mis on isikuandmete töötlemise eesmärk?

Kirjeldage uuringu eesmärgi ja püstitatud hüpoteese, mille saavutamiseks on vajalik isikuandmete töötlemine. Palume siin punktis selgitada kogu uuringut, mitte ainult taotluse esemeks olevat osa (näitaks ka nõusoleku alusel toimuvat uuringu osa). Kui osa uuringust toimub nõusoleku alusel, siis palume taotlusele lisada nõusoleku vorm või selle kavand ning küsimustik või selle kavand.

Tellitav uuring panustab lähisuhtevägivalla ennetamise tegevuskava 2024-2027 täitmisse: selle üks põhieesmärk on perevähivallas kannatanud inimeste, sh laste süsteemne ja vajaduspõhine abistamine, mille saavutamiseks on planeeritud luua vajalikud hindamisvahendid spetsialistidele, mille abil hinnata perevähivalla mõju lapsele. Uuring aitab täita ka Heaolu arengukava 2023-2030 eesmärgi, mis näeb ette välja töötada lastekaitsetöötajatele vajalike juhendite ja hindamisvahenditega tõenduspõhine tööriistapakett ning samuti võtta kasutusele ja teha lastega töötavatele spetsialistidele kättesaadavaks Eesti oludesse sobivad hindamisvahendid lapse väärkohtlemise kindlakstegemiseks, selle ulatuse ja mõju hindamiseks. Samuti aitab uuring kaasa Istanbuli Konventsiooni järelvalvekomitee GREVIO soovitusete täitmisele seoses konventsiooni artikli 31 lõike 2 rakendamisega, mis näeb ette, et konventsiooniosalisel võtavad vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid tagamaks, et külastus- ja eestkostesõltlase kasutamine ei ohustaks ohvri ja laste õigusi ja turvalisust. Lisaks toetab tellitav uuring Tartu Ülikooli uuringu "Laps perevähivalla pealtnägijana 2022" soovitusi, et spetsialiste (lastekaitsetöötajad, haridustöötajad, meditsiinitöötajad ja õiguskaitse spetsialistid) tuleb koolitada traumateadlikkusest ning sellest, milline on vaimse vägivalla lühi- ja pikaajaline mõju lapsele ning kuidas vaimset vägivalda kogunud lapsi ära tunda.

Lastekaitse seaduse §-st 21 lähtuvalt tuleb kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel (edaspidi koos otsuste tegemine) selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 27 järgi on vanematel õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) art 8 kaitseb isikute era- ja perekonnaelu. Perekonnaelu juurde kuulub ka vanema õigus olla koos oma lapsega, sõltumata sellest, millised on vanemate omavahelised suhted. Siseriikliku õiguse ülesandeks on seega vanema ja lapse koosolemist kaitsta. Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) seisukoha järgi on siseriiklikud kohtud kohustatud leidma õiglase tasakaalu lapse ja tema vanemate huvide vahel ning seejuures andma erilise kaalu lapse huvidele, mis tuleb teatud juhtudel vanemate huvidest kõrgemale seada.

Tellija on uuringu lähteülesandes välja toonud, et vajadus uuringu järele tuleneb ka sellest, et täna puudub täpsem ülevaade sellest, kuidas lapse suhtes või vanemate vahel toimunud lähisuhtevägivalla (LSV) ja selle mõjuga arvestatakse lapsega seotud tsiviilkohtumenetlustes hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel Eestis. Tsiviil-, haldus- ja kriminaalmenetluste täielik eraldiseisvus ei võimalda praeguses olukorras LSV-d pealt näinud lapse abistamisse läheneda holistiliselt.

Ülaltoodust tulenevalt on selge, et on oluline täpsemalt välja selgitada, kuidas lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses selgitatakse välja lapse väärkohtlemise esinemist peres, kas ja kuidas arvestatakse väärkohtlemise pealt nägemise mõju lapsele ja kuidas toimib süsteem väärkoheldud või väärkohtlemist pealt näinud lapse toetamiseks ja abistamiseks. Seda eesmärki täide-

takse kolme peamise uurimisülesande kaudu, analüüsides **Eesti kohtumenetluste materjale lapsevanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle peetavates tsiviilasjades, kohtuasjadega seotud lastekaitsetööd kohaliku omavalitsuse tasandil, kohtu lahenditega seotud erinevate spetsialistide endi seisukohti ja hinnanguid ning teiste riikide õigusruumi ja rakenduspraktikaid neis küsimustes.**

Täpsemalt on uurimisülesanded järgmised:

1. Selgitada välja, kas ja kuidas hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kohtunikud ning menetlustesse kaasatud kohaliku omavalitsuse üksuste lastekaitsetöötajad selgitavad välja lapse peresisese väärkohtlemise toimumist, hindavad selle mõju lapsele ning arvestavad sellega lapse huvide kaalumisel ning vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel.
2. Hinnata, kas ja kuivõrd on lapse huvid ja õigused hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kaitstud nii lastekaitsetöötaja kui lapse esindaja tegevuse ja seadusest tulenevate ülesannete täitmise kaudu, samuti kuidas on neis kohtumenetlustes järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid.
3. Kirjeldada teistes riikides kasutusel olevaid regulatiivseid lahendusi ning häid meetodeid ja praktikaid lapse väärkohtlemise väljaselgitamisel ja selle mõju hindamisel hooldus- ja suhtlusõiguse kohtuasjades ning lastekaitsetöös, mis võiksid olla eeskujuks ka Eesti sotsiaal- ja õiguskaitse valdkondadele.

Kõigi kolme uurimisülesande raames tehakse analüüsi põhjal kokkuvõtavad järeldused ja vajadusel esitatakse soovitusel ning ettepanekud Eesti õigusruumi ja/või praktikate täiendamiseks, et lastekaitsetöös ning last puudutavas tsiviilkohtumenetluses oleks lapse heaolu, õigused ja huvid parimal moel esindatud ja kaitstud, sh süsteemselt ja piisavalt hinnatud lapse peresisese väärkohtlemise mõju lapsele.

Uuringu tulemused on sisendiks poliitikakujundamiseks ja seotud edasiste tegevuste planeerimisega, vajalike hindamisvahendite loomisega ning välja toodud kitsaskohtade kõrvaldamisega tagamaks paremini laste heaolu ja õiguste kaitset.

5. Selgitage, miks on isikut tuvastamist võimaldavate andmete töötlemine vältimatult vajalik uuringu eesmärgi saavutamiseks.

Uuring käsitleb tundlikku ja keerulist, kuid ka väga olulist teemat (lapse väärkohtlemine). Uuringu eesmärkide saavutamiseks analüüsivad uuringumeeskonda kuuluvad eksperdid 2023. aastal ja 2024. aastal maakohustes tehtud alaealistega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse kohtulahendeid ning kohtutoimikutes sisalduvaid valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) arvamusi ning menetluses last esindava advokaadi seisukohti (vt kohtuasjade valimi moodustamise kohta allpool) ja samade isikutega seotud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) menetlusi (lihtmenetlusi ja juhtumimenetlusi)

Uuringu eesmärgiks on:

1. selgitada välja, kas ja kuidas hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kohtunikud ning menetlustesse kaasatud kohaliku omavalitsuse üksuste lastekaitsetöötajad selgitavad välja lapse peresisese väärkohtlemise toimumist, hindavad selle mõju lapsele ning arvestavad sellega lapse huvide kaalumisel ning vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel;
2. selgitada välja, kas ja kuivõrd on lapse huvid ja õigused hooldus- ja suhtlusõiguse asjade

lahendamisel kaitstud nii lastekaitsetöötaja kui lapse esindaja tegevuse ja seadusest tulenevate ülesannete täitmise kaudu, samuti kuidas on kohtumenetluses järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid.

Uurimisülesande täitmiseks analüüsime aastatel 2023 ja 2024 maakohtutes tehtud alaealistega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse kohtulahendeid ning kohtutoimikutes sisalduvaid valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) arvamusi ning menetluses last esindava advokaadi seisukohti. Võimalusel eelistame analüüsimiseks jõustunud kohtulahendeid. Kohtulahendid leiame Kohtute Infosüsteemist (KIS) märksõnaotsingu abil. Lisaks analüüsime samade lastega seotud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) menetlusi (lihtmenetlusi ja juhtumimenetlusi) ning viime lisaks läbi üldised valdkonna probleemistikku käsitlevad intervjuud Eesti maakohtutes perekonnaasju lahendavate kohtunike, kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajate ja lapsi esindavate advokaatidega.

Ilma kohtutoimikute materjalide ning seonduvate infosüsteemi STAR andmete analüüsita ei ole võimalik saada terviklikku ülevaadet sellest, kuidas on menetlusprotsessid kulgenud, kuidas on neis protsessides arvestatud lapse õigustega, kas ja kuidas on tuvastatud lapse väärkohtlemine, milliseid argumente on lahendite tegemisel kasutatud, kuidas on arvestatud otsuse tegemisel väärkohtlemisega või selle riskiga ning milline on olnud kohtu- ja lastekaitseüsteemi koostöö. Kuigi uuringu tulemuseks on üldistav kokkuvõte kohtumaterjalide analüüsist, ei ole kohtumaterjale võimalik analüüsida ilma isikuandmeid töötlemata. Analüüsitavad dokumendid sisaldavad isikuandmeid, mida uuringu läbiviijate jaoks ei ole tehniliselt ja sisuliselt võimalik ega otstarbekas eemaldada. Ka menetlustest tervikliku ülevaate saamiseks ning kohtumenetluste seostamiseks STARis dokumenteeritud lastekaitsemenetlustega on samuti vajalik isikustatud andmete kasutamine, et saaks analüüsiks kokku viia kohtutoimikute materjalid ja samade isikutega seotud STAR-i menetlused.

Uuringu käigus intervjuerime ka erinevate asjassepuutuvate valdkondade esindajaid, nagu kohtunikud, advokaadid, lastekaitsetöötajad, poliitikakujundajad, ning küsime nende seisukohti ja hinnanguid laste väärkohtlemise väljaselgitamise ning sellele reageerimisega seonduva kohta, palume nimetada kitsaskohti praeguses süsteemis ning teha ettepanekuid muutusteks ja parendusteks. Nendes intervjuudes ei käsitle me konkreetseid juhtumeid, vaid räägime valdkonna probleemistikust üldiselt. Intervjuudest teevad intervjuerijad helisalvestised, mille alusel koostatakse intervjuude kokkuvõtted ning tehakse nende kvalitatiivne sisuanalüüs. Täpsem kirjeldus, millistest põhimõtetest me lähtume ning kuidas intervjuude tulemusi töötleme ja analüüsime on esitatud käesoleva taotluse küsimuse nr 10 vastusena. Intervjuude käigus kogutud intervjueeritavate seisukohad, hinnangud ja kogemused on osa uurimistöös kogutavast andmestikust. Intervjuude tegemine on uuringu läbiviimiseks vältimatult vajalik, kuna valdkonnas tegutsevate inimeste ekspertteadmised ning kogemused annavad väärtusliku sisendi uuringu eesmärkide saavutamiseks, täiendades ja täpsustades dokumendianalüüsi tulemusi.

Uurime ka teiste riikide õigusruumi ja rakenduspraktikaid laste väärkohtlemise käsitlemise kohta kohtupraktikas ning lastekaitstes, kuid uuringu see osa ei eelda isikustatud andmete töötlemist.

6. Selgitage ülekaaluka huvi olemasolu.

Lähisuhtevägivald mõjutab alati peres elavaid lapsi, seda ka siis, kui vanem(ad) otseselt lapse suhtes vägivaldsed ei ole. Lähisuhtevägivallaga kokkupuutumist peetakse lapse väärkohtlemise vormiks. Kokkupuude vanemate või teiste pereliikmete vahel toimuva vägivallaga võib mõjutada laste vaimset ja füüsilist tervist, käitumist, tunnetust, arengut ja õpitulemusi. Lisaks näitavad uuringud, et vägivallakeskkonnas elamine tõstab lapse kiusamise, ärakasutamise riski ning sellega kaasneb otsene oht lapsel endal langeda füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Lisaks kasvatab vägivallaga kokkupuutumine lapseas riski täiskasvanuna kogeda lähisuhtevägivalda kas

ohvrina või selle toimepanijana.⁴

Lisaks võib vägivaldses peres kasvamine negatiivselt mõjutada tervist ja elukäiku täiskasvanueas: suurenevad nii tõenäosus kogeda täiskasvanueas erinevaid psüühikahäireid kui ka risk alkoholismi, depressiooni, sõltuvushäirete või suitsidaalsuse väljakujunemiseks ning südame- ja veresoonkonna haigustesse haigestumiseks. Seetõttu on oluline aidata lähisuhtevägivalda pealt näinud lapsi nii varajases staadiumis kui võimalik.

Lähisuhtevägivald on Eestis laialt levinud probleem. Eurostati 2021. Aasta andmete kohaselt on 41,2% naistest kogenud Eestis psühholoogilist, füüsilist (sh ähvardused) ja/või seksuaalvägivalda oma partneri poolt. See on peaaegu 10% rohkem kui Euroopa Liidus keskmiselt (31,8%)⁵. 2023. aastal Eestis läbiviidud suhteuuringu kohaselt on näitaja püsinud Eestis sarnasel tasemel ka viimastel aastatel - 41% naistest on elu jooksul paarisuhtes vägivalda kogenud. Naistest 39% on kogenud vaimset, 13% füüsilist (sh ähvardamist) ja 9% seksuaalset vägivalda⁶. See peegeldub ka Eesti riiklikus kuritegevuse statistikas, mille kohaselt registreeriti 2023. aastal 3186 lähisuhtevägivallakuritegu, mis moodustasid 45% kõigist vägivallakuritegudest. Hinnanguliselt 34% lähisuhtevägivallakuritegude puhul oli ohvriks või pealtnägijaks (ka) laps. Seda on 8% rohkem kui 2022. aastal⁷. Eestis puudub ühtne statistika lähisuhtevägivallast puudutatud laste arvu kohta, ent kui lähtuda politsei poolt lähisuhtevägivalla väljakutsete kohta täidetavatest infolehtedest, oli selliseid lapsi 2021. aastal 6151 (2020. aastal 4730)⁸.

Laste kaitsmiseks vägivalla eest ei piisa vaid mõnest üksikust kavandatud tegevusest. ÜRO lapse õiguste konventsioon, millega Eesti liitus 1991. aastal, paneb riigile kohustuse kaitsta lapsi vägivalla ja ärakasutamise eest, mis võib kahjustada lapse õigust elule, ellujäämisele ja arengule. Mõiste „areng“ all mõeldakse lapse kehalist, vaimset, hingelist, moraalselt, psühholoogilist ja sotsiaalset arengut (ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2011), üldkommentaari nr 13, punkt 62). Laste turvalisuse tagamiseks on vajalik kujundada selline ühiskondlik elukorraldus ja normistik, mis väärtustab ja toetab last ning kaitseb tema õigusi ja heaolu. Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon (nn Istanbuli konventsioon) jõustus Eesti suhtes 2018. aastal ning see paneb riigile kohustuse kaitsta ja abistada perevägivalla ohvreid, pöörates eraldi tähelepanu vägivalla tunnistajaks olnud laste eakohasele psühholoogilisele nõustamisele ning lapse parimate huvidega arvestamisele.

Siiani on LSV ja väärkohtlemise käsitus olnud väga karistusõiguse keskne. Selline karistusõiguse keskne käsitus aga ei arvesta, et vägivaldses keskkonnas kasvavat last ei mõjuta tegelikult kõige rohkem mitte kriminaalõiguslik reaktsioon vanema vägivaldsele käitumisele (sh see, kas vägivaldselt käitunud vanemale mõistetakse kriminaalmenetluse tulemusena tingimisi karistus ega isegi mitte see, kas vanem mõistetakse mõneks kuuks vangi). Last mõjutab märksa enam see, kuidas lahendatakse teda puudutavad perekonnavaidlused -- kelle juures ta elama hakkab, kes otsustab temaga seotud asju, kui palju ja kui turvaliselt ta peab suhtlema vanemaga, keda ta tema varasema

⁴ Kriminaalpoliitika uuringute sari nr 36: Laps perevägivalla pealtnägija; K. Espenberg, K. Luhamaa, A. Markina, K. Vain. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE ja õigusteaduskond. Uuringu tellija Justiitsministeerium.

² Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. Perevägivald ja ahistamine | Kuritegevus 2023 (just.ee)

³ Lasteabi 116111 pakub laste ja perede aitamiseks ning toetamiseks ööpäevaringselt üle-eestilist tasuta nõustamist telefoni ja interneti teel. Pöördujatele antakse nõu ja infot ning neid juhendatakse ja aidatakse abivajava ja hädaohus oleva lapse juhtumites. Töövälisel ajal täidetakse viimaste puhul lastekaitsetöötaja rolli.

⁴ Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. <https://www.just.ee/kuritegevus2023/seksuaalkuriteod/>

⁵ Eurostat, 2025

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gbv_ipv_type/default/table?lang=en&category=livcon.gbv.gbv_ipv

⁶ Statistikaamet, 2023 <https://www.stat.ee/et/uudised/seni-suurim-ja-terviklikum-suhteuuring-paljastab-estli-inimene-kogeb-enim-vagivalda-just-paarisuhtes?fbclid=IwAR1sXX3YpRB3AtG-SjqYd1PvYHTPxMDRYR0dPpiICd0XsRNTz2CtDdprkdc>

⁷ Justiitsministeeriumi ülevaated „Kuritegevus Eestis“ 2022 ja 2023, <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2023/perevagivald-ja-ahistamine/>

⁸ Kriminaalpoliitika uuringute sari nr 36: Laps perevägivalla pealtnägija; K. Espenberg, K. Luhamaa, A. Markina, K. Vain. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE ja õigusteaduskond. Uuringu tellija Justiitsministeerium.

käitumise tõttu ehk kardab. Praegu aga ei tea me kuigi palju sellest, kuidas lähisuhtevägivallaga üldse kohtumenetluses ja lastekaitsetöös arvestatakse. See uuring asubki nimetatud lünka täitma ja annab seeläbi meile infot, kuidas väärkohtlemisega arvestatakse neid otsuseid langetades, mis lapse elu vahetult kõige enam mõjutavad. Uuringu läbiviimise ja selleks konkreetsete kohtumaterjalide ning seonduvate lastekaitsetöö materjalide analüüsimise vajadus on suur, sest uuringu eesmärk on hinnata, kuidas on peresisese väärkohtlemise ohvriks olevate laste huvid kaitstud tsiviilkohtumenetluses ja lastekaitsetöös, kas menetlused on piisavalt lapsesõbralikud ning kas on puudujääke, mis vajavad kõrvaldamist, et selliste laste huvid oleksid kaitstud parimal viisil. Kuna siiani ei ole sellist sisulist menetluste analüüsi läbi viidud, on tegemist esmase ja olulise tähtsusega uuringuga, mille tulemuseks on soovitusel ja ettepanekud Eesti õigusruumi ja/või praktikate täiendamiseks, et lastekaitsetöös ning last puudutavas tsiviilkohtumenetluses oleks lapse heaolu, õigused ja huvid parimal moel esindatud ja kaitstud, sh süsteemselt ja piisavalt hinnatud lapse peresisese väärkohtlemise mõju lapsele.

Kohtu- ja lastekaitsetöö praktikale tuginev uuring, mis keskendub lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamisele ja selle mõju hindamisele lastekaitsetöös ning last puudutavas tsiviilkohtumenetluses, võimaldab saada ülevaate praegusest olukorrast ja praktikatest. Kui ilmnevad puudujäägid või ebaühtlus kehtivates praktikates, annavad uuringu tulemused aluse välja töötada täpsemad suunised, soovitusel ja võimalusel hindamisvahendid sotsiaal- ja õiguskaitse valdkonna spetsialistidele, mille abil hinnata peresisese väärkohtlemise esinemist ja mõju lapsele, tagada lapsele vajalik abi ning teha otsuseid vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse kohta perevägivallaga seotud juhtumites lapse heaolu, õigusi ja huvisid parimal moel arvestades.

7. Selgitage, kuidas tagate, et isikuandmete töötlemine ei kahjusta ülemääraselt andmesubjekti õigusi ega muuda tema kohustuste mahtu.

Vajadusel loetleda täiendavaid kaitsemeetmeid privaatsuse riive vähendamiseks.

Kohtumääruste kvalitatiivse sisuanalüüsi ning STAR andmete kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus analüüsimise 2023. aastal ja 2024. aastal maakohtutes tehtud alaealistega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse sisulisi ning esialgse õiguskaitse küsimuses tehtud kohtulahendeid ning kohtutoimikutes sisalduvaid valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) arvamusi ning menetluses last esindava advokaadi seisukohti (vt kohtuasjade valimi moodustamise kohta allpool) ja samade isikutega seotud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) menetlusi (lihtmenetlusi ja juhtumimenetlusi). Ligipääsu dokumendianalüüsi aluseks olevatele andmetele, sh isikustatud andmetele, ei anta tervele uurimisrühmale, vaid ainult neljale dokumendianalüüsi läbi viivale uurimisrühma liikmele ja vastutavale uurijale, kelle töölepingutes on konfidentsiaalsusnõue sätestatud. Dokumendianalüüsi käigus toimub dokumentides kirjeldatud menetlustele sisulise hinnangu andmine, mitte isikuandmete analüüs.

Lapsi ja lapsevanemaid uuringu käigus ei intervjuerita ega nende poole ei pöördata, piirdume vaid isikutega seotud kohtumaterjalide ja STAR materjali analüüsimisega. Materjalide analüüsimine ei too kaasa otsuseid tagajärgi osalejatele ehk kohtuasjadega seotud lastele, vanematele, kohtunikele, lastekaitse töötajatele vm seotud asjaosalistele ei esitata juhtumist tulenevalt mingeid otsuseid küsimusi või ei tehta ka muid pöördumisi. Oleme otsustanud lapsi ja lapsevanemaid uuringu käigus mitte intervjuerida, kuna intervjuude läbiviimine antud sihtrühmadega võib olla neile emotsionaalselt koormav. Seega oleme valinud sihtrühma kaitsmiseks säästvama uurimismeetodi, piirdudes kohtumaterjalide ja STAR materjalide analüüsiga. Isikuandmeid kasutame vaid andmete ühendamiseks kohtumaterjalide ja STAR registri vahel. Analüüsi käigus uuritakse ja tehakse järeldusi menetluste läbiviimise käigu ning tehtud tegevuste, mitte menetluste sisu või konkreetsete isikute kohta. Uuring ei kahjusta andmesubjektide õiguseid ega muuda nende kohustuste mahtu. Uuringu

lõpptulemuseks on analüüsi tulemused lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamise ja selle mõjuga arvestamise osas last puudutavates tsiviilkohtumenetlustes ja lastekaitsetöös, mida kajastame uuringuraportis teemati. Samuti esitame raportis analüüsi põhised järeldused ning teeme soovitusi ja ettepanekuid nii kohtule kui lastekaitsele, kuidas muuta tööd efektiivsemaks ja hästi toetada laste abini jõudmist peresisese väärkohtlemise puhul ning kuidas parimal viisil tagada laste õiguste ja huvide kaitse tsiviilkohtumenetlustes.

Seega ei too isikuandmete töötlemine uuringu käigus kaasa tagajärgi andmesubjektidele, uuring ei kahjusta andmesubjektide õiguseid ega muuda nende kohustuste mahtu.

Viime läbi ekspertintervjuud maakohtu kohtunike, kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajate ja lapsi esindavate advokaatidega. Intervjuusid ei seostata konkreetsete menetlustega, palume intervjuueeritaval mitte nimetada menetlustes osalenute nimesid ning küsime küsimusi süsteemi, selle tugevuste ja kitsaskohtade kohta üldiselt, mitte konkreetsete juhtumite vaates.

Enne intervjuu toimumist tutvustame uuritavale uuringu eesmärki, intervjuu kulgu ja eetilisi aspekte (sh uuritava anonüümsus, võimalus loobuda küsimustele vastamisest, katkestada intervjuu jms). Intervjuu salvestame uuritavate nõusolekul helifailina ja vajadusel transkribeerime. Kui intervjuueeritav ei nõustu vestluse salvestamisega, teeb uurija intervjuu ajal ja vahetult pärast intervjuu toimumist vestlusest kokkuvõtte. Transkriptsioonid ja kokkuvõtted anonümiseerime, st võtame välja kõik intervjuueeritavatele isikutele viitavad osised.

Uuritavate menetlustega seotud isikutele, kohtutele ega lastekaitsetöötajatele ei kaasne materjali analüüsimisega seotult või sellest tulenevalt koormavat lisamahtu ega kahjustata ülemääraselt andmesubjekti õiguseid.

8. Kuidas toimub andmete edastamine isikuandmete allikalt teadusuuringu läbiviijani?

Sealhulgas palume välja tuua milliseid töötlussüsteeme ja/või keskkondi (sh pilveteenus) isikuandmete (sh pseudonüümitud) töötlemiseks kasutatakse ning millises riigis⁹ asuvad töötlussüsteemide/pilveteenuse pakkuja serverid.

Eesti maakohtutes koostati uuringu Tellija andmetel lastega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse asjades 2023. aastal 999 kohtulahendit ja 2024. aasta I poolaasta 6 kuu jooksul 539 kohtulahendit, mis piirkonniti jagunevad järgmiselt: 654 kohtulahendit Harju Maakohtus, 214 Pärnu Maakohtus, 375 Tartu Maakohtus ja 265 Viru maakohtus (e-toimiku süsteemis kohtuasjade kategooria: vanema õigused lapse suhtes ja lapsega suhtlemise reguleerimine). Tellijale ei ole teada ning ei ole ka võimalik täpselt ette välja selgitada, kui suures osas ja millistes kohtuasjades käsitleti lapse väärkohtlemist või selle kahtlust. Asjassepuutuva kohtuasjade valimi saamiseks teostatakse Justiits- ja Digiministeeriumi vahendusel kohtute infosüsteemis (KIS) infosüsteemi haldaja poolt märksõnaotsing kõigi eelviidatud kohtuasjade sisuliste lahendite seas. Selle alusel kujuneb uuringu valim lahenditest, millel võib eeldada lähisuhtevägivalla teemaga kokkupuudet. Märksõnaotsingu läbiviimiseks koostas uuringumeeskond õigusekspertide kogemuse põhjal otsingusõnade nimekirja, mille abil teeme otsingu KISis.

Kombineerides normi ja märksõna:

PKS § 135 + karist*

PKS § 135 + vägival*

PKS § 134 + vägival*

⁹ Isikuandmete edastamine on lubatud üksnes sellisesse riiki, millel on piisav andmekaitse tase (Euroopa Liidu liikmesriigid; Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga ühinenud riigid; riigid, mille isikuandmete kaitse tase on Euroopa Komisjoni poolt hinnatud piisavaks). Kui kasutatava keskkonna server ei asu piisava andmekaitsetasemega riigis, saab isikuandmete edastamine toimuda isikuandmete kaitse üldmääruse (IKÜM) artiklite 44-50 alusel. Täiendav teave: <https://www.aki.ee/isikuandmed/andmetootlejale/isikuandmete-edastamine-valisriiki>. Kui kasutatava keskkonna server asub riigis, mis ei ole piisava andmekaitse tasemega, tuleb täita ka taotluse punkt 12. Edastamine tähendab ka isikuandmete hoidmist serveris.

PKS § 134+karist*

PKS § 143 lg 21+vägival*

PKS § 143 lg 21+ karist*

PKS § 143 lg 21+löö*

PKS § 143 lg 21+vägival*

PKS § 143 lg 21+manipuleeri*

PKS § 143 lg 21+ohusta*

PKS § 143 lg 21+võõranda*

PKS § 137+vägival*

PKS § 137+ karist*

PKS § 137+löö*

PKS § 137+manipuleeri*

PKS § 137+ohusta*

PKS § 137+võõranda*

Lisaks eraldiseisvalt otsuses viidatud üks või mitu allolevat normi:

PKS § 143 lg 3

PKS § 143 lg 31

PKS § 137

TsMS § 551 lg 3

Eraldi otsinguks sobivad märksõnad:

Vägival*

Väärkohtle*

Julm*

Ahista*

Lööma (lööb, lõi, on löönud, lubas lüüa)

Manipuleeri*

Kiusa*

Karist*

Ära kasuta*

Hooletu*

Ohtlik

Ohusta*

Politsei

Väljakutse*

Võõranda*

Eralda*

Keela, keeld

Ohvriabi

Naiste tugikeskus

Varjupaik

Turva

Kartma, kardab, kartis, kartsi*

Jälita

Kontroll

Kohtutoimikutele juurdepääsuks tuleb küsida luba maakohtute esimeestelt (TsMS § 59 lg 4).

Koostöös Justiits- ja Digiministeeriumiga on vajalik uuringu läbiviimiseks need load saada. Oleme selleks, et kohtud oleksid taotluse esitamisest juba eelnevalt teadlikud ja oskaksid sellega arvestada, koostanud kohtute esimeestele ülevaate uuringu eesmärgist ja kohtumaterjalide uurimise vajadusest. Oluline on leida kohtute jaoks aktsepteeritav ja uuringu eesmärgi saavutamist võimaldav lahendus.

Uurimisrühm on teadlik, et ligipääsu võimalikkus kohtutoimikutele sõltub kohtute otsusest, niisiis on kohtumaterjalide analüüsi ning hiljem ka STAR andmete analüüsi võimalik teha vaid juhul, kui kohtud on nõus need materjalid väljastama.

Tellijal eeldab, et lõplikku valimisse jääb koondina alla 10% kõigist etteantud perioodil tehtud sisulistest lahenditest maakohtus, s.o hinnanguliselt umbes 100 - 150 kohtuasja. Eelistame jõustunud kohtulahendeid. Kui lõplikku valimisse jääb rohkem kohtuasju, teeme nende hulgast juhuvaliku. Võimalusel analüüsime kõigi nelja piirkonna kohtulahendeid, mis tulenevalt otsingu tulemustest võivad jaotuda piirkondade vahel erinevalt.

Uurimisrühma õiguseksperдитеle edastatakse kohtuasjade valimisse jäänud kohtuasjade numbrid koos kohtu piirkonnaga ning info selle kohta, kas tegemist on jõustunud lahendiga. Saadud info alusel taotleb uuringumeeskond Kohtute Infosüsteemi haldajalt (Justiits- ja Digiministeerium) õiguseksperдитеle (Triin Uusen-Nacke ja Katre Luhamaa) juurdepääsu järgmistele valimisse jäänud kohtuasjade materjalidele: 1) sisulised kohtulahendid 2) kohtumäärused esialgse õiguskaitse rakendamise kohta, 3) valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) kohtule esitatud arvamused ning 4) menetluses last esindava advokaadi seisukohad. Nende kõigi dokumentide kvalitatiivse sisuanalüüsi kaudu otsime uurimisküsimustele vastuseid.

Kohtutoimikutele juurdepääsuks kasutame võimalusel järgmist lahendust, mida oleme kokkuleppel kohtutega kasutanud ka ühe eelneva uuringu käigus:

KIS-st pärib kõigepealt kohtuasjade numbrid Justiits- ja Digiministeeriumi esindaja, sisestades KIS-i käesoleva AKI loa taotluse punktis 8 nimetatud märksõnu ja piirates kohtulahendite hulka ajalise perioodiga 01.01.2023-31.12.2024. Hinnanguliseks kohtulahendite arvuks on planeeritud 100-150 kohtuasja. Juhul kui märksõna otsinguga langeb valimisse rohkem kohtuasju, siis teeme eelnevalt nende hulgast juhuvaliku. Saadud kohtulahendite numbrite alusel esitame taotluse nelja maakohtu esimeestele, paludes luba ligipääsuks neile kuni 150-le kohtutoimikule.

Kui ligipääs on saadud, jagavad uurimisrühma õiguseksperdid toimikud omavahel analüüsimiseks ära, ehk kumbki õiguseksperdit analüüsib umbes pooli kohtumaterjale. Õiguseksperdid saavad KIS-i vaatlejaõigused vaid analüüsi kuuluvatele kohtuasjadele ja nende materjalidele ning KIS-i kasutamisel jääb iga kord maha jälg, mis tagab vajadusel ülevaate uurijate tegevusest ja näitab, et õiguseksperdid on tegutsenud vaid eesmärgipäraselt.

Kohtumaterjale analüüsides koondavad õiguseksperdid vajaliku info, mis ei sisalda isikuandmeid, Exceli tabelisse ning teevad märkmeid Wordi failidesse ja salvestavad need dokumendid piiratud ligipääsuõigustega OneDrive kausta, millele on ligipääs vaid vastutaval uurijal ja kahel õiguseksperdil. Õiguseksperdid salvestavad samasse kausta eraldi Exceli faili kohtulahendite väljavõtete tegemise ajal juhtumitega seotud alaealiste laste isikukoodid ja kohtulahendite kuupäevad, millega on võimalik teostada päring STAR süsteemis.

Lisaks teeme kohtuasjade valimisse kuuluvate lahenditega seotud laste (kes olid kohtulahendi tegemise ajal alaealsed) isikukoodide järgi päringu Sotsiaalkindlustusametile kui sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) vastutavale töötajale, leidmaks samade lastega seotud lastekaitseteemalised menetlused (liht- ja juhtumimenetlused) STAR-is. Eelduslikult leidub iga valimisse kuuluva lahendiga seotud lapse osas ka STAR menetlus või menetlused, kuid võib ka ilmneda, et mõne seotud lapse osas ei ole STARis andmeid. Juhtumimenetluse korral on STARis võimalik pärida infot näiteks abivajaduse hindamiste või tehtud toimingute kohta. Juhtumimenetluste osas

võib jääda päringu tulemus väiksemaks kui lahenditega seotud laste arv, kuna kõigi kohtuasjadega seotud laste suhtes ei pruugi olla alustatud STAR-is juhtumimenetlust. STAR-i menetluste kohta päritakse piiratud hulgal andmeid, mille põhjal saab teostada kvantitatiivset ja piiratud kvalitatiivset analüüsi juhtumites läbi viidud lastekaitsetöö osas, et vastata asjakohastele uurimisküsimustele (vt täpsemalt allpool).

Nendeks andmeteks on STARis isikute suhtes algatatud liht- ja juhtumimenetlused ning nende teemad; abivajaduse hindamised; juhtumi kohta esitatud pöördumised ja järelepärimised; tehtud tegevused (kodukülastused, vestlused lapsevanematega jms).

Päring STAR süsteemist väljavõtte tegemiseks saadetakse vastutava uurija poolt Sotsiaalkindlustusametile, kes nimetatud registrit haldab. Saadud tulemused saadetakse krüpteeritult SKA esindaja (tavaliselt STAR süsteemi haldav analüütik) RIA DigiDoc süsteemi abil vastutavale uurijale, kes info sama süsteemi abil dekrüpteerib ja laeb omakorda üles eraldiseisvasse OneDrive kausta, millele on lisaks vastutavale uurijale ligipääs kahel uurimisrühma liikmel (Anna Markina, Kati Valma), kes teostavad STAR andmete analüüsi. STAR süsteemist päritakse kohtuasjadega seotud menetluste info Exceli väljavõtena. STAR keskkonda lastekaitsetöötaja poolt sisestatud info hõlmab olukorra kirjeldust ja toiminguid. Väljavõtte STAR-ist tehakse SQL programmi kasutades ning väljavõtte on Exceli tabeli kujul, kus iga andmeväli on eraldi veeruna. STAR kasutaja täidab nii etteantud valikutega kui ka vabavälju, lisaks genereeritakse süsteemsed pöördumised (nt „Pöördumise registreerimine“, „Juhtumimenetluse algatamine“) ning sellest olenevad ka vastavate lahtrite sisud väljavõttes. Kokku tekib mitu erinevat andmetabelit, mis unikaalse isikukoodi abil annavad tervikliku vaate juhtumist.

Infot küsime nii liht- kui ka juhtumimenetluste kohta. Peamiselt teostame STAR andmete põhjal Excelis kvantitatiivset analüüsi (nt kui paljudes uuritud perekonnaasjades on KOVi lastekaitsetöötaja enne kohtumenetlust alustanud liht- ja kui paljudel juhtumimenetlust, kui paljude juhtumite puhul on tehtud abivajaduse hindamine jms) ja piiratud kvalitatiivset analüüsi. Kvalitatiivse analüüsi alusmaterjaliks on STAR keskkonna Exceli väljavõtte vabaväljad. See, kas vabaväljad sisaldavad isikuandmeid, sõltub, kuidas lastekaitsetöötaja on andmeid STAR süsteemi sisestanud, mida uurimisrühma liikmetel ja ka SKA esindajatel, kes andmepäringuga tegelevad, pole võimalik ette näha. Uurijad saavad päringu tegemise tulemusena ligipääsu infole, mis võivad sisaldada isikuandmeid, nt pereliikmete isikukoodid, elukoht vm. Uurijad ei kasuta analüüsides isikuandmeid, vaid tehtud tegevusi ja protsesse, kuid nende eemaldamine materjalidest oleks väga töömahukas ja eeldaks registripidajalt sisuliselt kõigi dokumentide läbilugemist ja puhastamist enne uurijatele üleandmist ning seega sisuliselt on seda võimatu registripidajalt nõuda. Sellest tulenevalt on infole, mis sisaldab vähemal või rohkemal määral isikuandmeid, ligipääs vaid piiratud ja väikesel hulgal uurimisrühma liikmetel. Neil uurimisrühma liikmetel on eelnev kogemus, kuidas analüüsida isikuandmeid sisaldavaid dokumente ja infot selliselt, et analüüsi kaasatakse vaid analüüsi seisukohalt vajalik ja isikuandmeid ei jagata ka omavahel analüüsi koostamise protsessis.

Analüüsimaterjalid asuvad Tartu Ülikooli turvatud serveris olevas keskkonnas kaustas, millele on ligipääs üksnes uurimisrühma valitud liikmetel (eksperdid sotsiaal- ja lastekaitse valdkonnas Anna Markina ja Kati Valma). Tartu Ülikooli server asub Euroopa Liidu liikmesriigis, millel on piisav andmekaitse tase, suutmaks tagada uuringus käsitletud isikuandmete turvalisuse.

Andmed laetakse TÜ serverisse uurimisrühma liikmete poolt, sõltuvalt sellest, millise andmekogumise meetodiga on tegu. OneDrive kaustale, kuhu laetakse kohtumaterjalide ja STARi materjalide analüüsi andmed, tagatakse piiratud juurdepääs vastavalt ainult õigusekspertidele või sotsiaal- ja lastekaitsevaldkonna ekspertidele ning vastutavale uurijale Sabina Trankmannile. Kausta loomisel saab vastutav uurija määrata kausta vaatamise ja muutmise õigused. Teised uurimisrühma liikmed sellisel juhul kaustale ligipääsu ei saa. Ekspertintervjuude läbiviijate

töökaustadesse salvestuvad Teams või mõnes muus keskkonnas läbi viidud intervjuude audio- ja videosalvestused. Intervjuude kokkuvõtteid või vajadusel transkriptsioone teevad intervjuueerijad enda töökaustades, ka need töökaustad paiknevad OneDrive keskkonnas. Intervjuude kokkuvõtted ja/või transkriptsioonid anonümiseeritakse ning need ei sisalda isiku tuvastamist võimaldavaid andmeid. Seejärel lisavad intervjuueerijad need analüüsitarkvarasse QCAMaps, millega on võimalik teostada intervjuude analüüsi ja ühtlustada uuringutulemusi.

Tartu Ülikooli infosüsteemidesse on võimalik siseneda kas kasutajatunnuse ja parooliga või turvaliste autentimisvahenditega nagu ID-kaart, Mobiil-ID ja Smart-ID. Tartu Ülikoolis kehtib ka kaheastmelise autentimise nõue. Kõik Tartu Ülikooli töötajad läbivad kord aastas kohustusliku infoturbe alase koolituse ja testi. Microsofti poolse kinnituse kohaselt hoitakse andmeid EL liikmesriigi andmekeskuses. Täpsemat infot serveri kohta me kahjuks anda ei saa, kuna tehniliselt ei ole tegemist Tartu Ülikooli ainukasutuses oleva serveriga, vaid paljudele kasutajatele suunatud IT teenusega (software-as-a-service, SAAS) ning selle teenuse mudel ei luba vastavalt Tartu Ülikooli infoturbe osakonna selgitusele riigi ja andmekeskuse täpsusega asukohta määrata.

Kõik uuringu käigus kogutavad andmed on konfidentsiaalsed, st neid ei jagata kolmandate isikutega ega uuringu tellijaga ning uuringuaruandes kajastatakse andmeid nii, et need ei võimalda ei otseselt ega kaudselt isiku tuvastamist. Kõik isikuandmeid sisaldavad töömaterjalid kustutame hiljemalt 10 tööpäeva pärast töö üleandmise-vastuvõtmise akti allkirjastamist ehk eelduslikult detsembris 2025, juhul kui uuringuga seotud lubade ja kooskõlastuste saamine kulgeb plaanipäraselt ning uuringu tähtaega ei ole vaja pikendada. Seda kinnitatakse eraldi aktil andmekogude hävitamise kohta.

Sotsiaalministeeriumile annab Tartu Ülikool lepingu lõppemisel üle uuringu tulemi ehk uuringuaruande ja anonümiseeritud analüüsitulemused.

9. Loetlege isikute kategooriad, kelle andmeid töödeldakse ning valimi suurus.

Inimeste rühmad, keda uurida kavatsetakse ning kui palju neid on.

Uuringu käigus taotleme ligipääsu nende isikute isikuandmetele, kes on seotud valimisse kuuluvate tsiviilkohtumenetlustega menetluse perioodi, liigi ja märksõnade alusel ja ulatuses, mis on seotud menetlusedokumentidega ja STAR menetlustega:

1. lapsevanemad (kuni 150 kohtutoimikut st kuni 300 lapsevanemat);
2. lapsed (kuni 150 kohtutoimikut, laste täpne arv teadmata, kuna laste arv peredes pole teada)
3. laste muud lähikondsed (kuni 150 kohtutoimikut, täpne arv teadmata, kuna toimikute sisu teadmata).

Lisaks uuritavates dokumentides kajastuvatele isikuandmetele töötlemine uuringus erinevate ametiasutuste avalikult kättesaadavaid andmeid (eelkõige e-posti aadressid), vajadusel kasutame ka telefoninumbreid ekspertide intervjuudele kutsumiseks ja/või intervjuu läbiviimiseks.

Ekspertintervjuude sihtrühmadeks on:

- eksperdid ja poliitikakujundajad (ca 35 intervjuud) – nt kohtunikud, advokaadid, kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajad, ministeeriumide ja muude riigiasutuste töötajad;
- teiste riikide eksperdid ja poliitikakujundajad (kuni 10 inimest, kirjalikud intervjuud; vajadusel virtuaalsed intervjuud).

Täpsed isikute arvud selguvad uuringumaterjalidega töötamise käigus.

9.1. Tooge välja periood, mille kohta isikuandmete päring tehakse.

Isikuandmete päring tehakse kohtulahendite juhtumitele aastatel 2023-2024. Andmed pärime KIS-st perioodi 01.01.2023-31.12.2024 kohta. Samas tõdeb uurimisrühm, et materjalides võivad kajastuda ka sündmused varasemast perioodist, mis on seotud valimisse valitud kohtulahenditega. STAR-st pärime lapse isikukoodiga seotud menetluste osas andmeid kuni kaks aastat enne kohtulahendi kuupäeva. Juhtumite kaasamisel käsitleme indekskuupäevana kohtulahendi või menetluse lõpukuupäeva.

9.2. Loetlege töödeldavate isikuandmete koosseis.

Tuua detailselt välja, milliseid isikuandmeid töödeldakse (nt ees- ja perenimi, isikukood, e-posti aadress jne) ning põhjendus, miks just neid andmeid on uuringu eesmärgi täitmiseks vaja. Vajadusel esitada taotluse lisana (nt tabelina).

Pidasime SKA-ga nõu, millised isikuandmed võivad SKA materjalidest meie kätte sattuda. Isikuandmetest töötlemise uuringu käigus (dokumendianalüüs) lapsevanemate ja laste ees- ja perekonnanimesid; lapse/laste isikukoodi või sünnikuupäevi, lapsevanemate isikukoodi või sünnikuupäevi, lapse sugu, vanemate elukohti rahvastikuregistri järgi ja vanemate tegelikke elukohti, lapse/laste elukohti rahvastikuregistri järgi ja tegelikke elukohti; lapse muude lähedaste ees- ja perekonnanimesid, sugulusastet menetluse osalistega, elukoha andmeid; kohtumenetluses osalemise aega; kohtumenetluse ja lastekaitsemenetluse aluseks olevate sündmuste kirjeldusi ning võimalikke kirjelduse käigus selguvaid andmeid; pöördumise andmed ja siduva toimingud andmed, andmed menetluste kohta ja menetlusega seotud dokumentide andmed, haldusmenetluse toimingute andmed, erivajaduse, puude ja töövõime andmed, eestkoste andmed, hindamiste andmed, juhtumiplaani andmed sotsiaalhoolekande seaduse § 9 alusel, isikule makstud toetuste andmed, isiku teenust saama suunamise otsuste andmed, alla 18-aastase isiku vanema hooldusõiguse, perest eraldamise ja paigutamise andmed, lastekaitsemenetluses osalemise aega; kohtumenetluste ja lastekaitsemenetluste tulemusi (täpsemalt teadmata enne materjalidega tutvumist).

Lisaks uuritavates dokumentides kajastuvatele isikuandmetele töötlemise uuringus erinevate ametiasutuste avalikult kättesaadavaid andmeid (eelkõige e-posti aadressid), vajadusel kasutame ka telefoninumbreid ekspertide intervjuudele kutsumiseks ja/või intervjuu läbiviimiseks.

Intervjuude salvestamisel töötlemise isikuandmeid nagu intervjuueeritava hääl ning tema poliitilised ja filosoofilised veendumused ning muu tema isikut puudutav info juhul, kui intervjuueeritav peaks neid intervjuu käigus avaldama (kuigi intervjuueeritava isiku kohta intervjuu käigus küsimusi ei esitata).

Kohtumaterjalide analüüsi tegemiseks ei ole vaja isikuandmeid analüüsida, kuna analüüsime üldiselt kohtu tegevust juhtumite menetlemisel. Samas ei ole analüüsitavatest kohtumaterjalidest isikuandmete eemaldamine võimalik, seega saavad uurimisrühma liikmed neile siiski ligipääsu. Kohtuasjade valimisse kuuluvate lahenditega seotud laste isikukoodide järgi tehakse päring STARi, leidmaks samade lastega seotud lastekaitseteemalised menetlused (liht- ja juhtumimenetlused) STAR-is. Uurimisrühma ülesandeks **ei ole otseselt töö selles punktis nimetatud isikuandmetega**, vaid tegevuste ja protsessidega seotud analüüs ning tulenevalt uuringu eesmärkidest üldistatud ja anonüümse sisukokkuvõtte koostamine. Kuna aga kohtumaterjalid antakse töövõtjale üle koos isikuandmetega (neid ei kustutata eelnevalt, kuna see oleks liiga töömahukas), ning kuna isikuandmeid (peamiselt alaealiste laste isikukoodid) on vaja ka juhtumite otsimiseks STARi andmestikust, siis on samaaegselt tegemist ka isikuandmete töötlemisega ilma isikult nõusolekut küsimata ja seetõttu on käesolevas punktis 9.2. loetletud selliseid isikuandmeid, millega uurimisrühma liikmed võivad dokumendianalüüsi käigus kokku puutuda. Teiste AKI lubade taotluste koostamise raames on uurimisrühma liikmed sel teemal AKI-ga konsulteerinud ja saanud vastuseks, et selles punktis tuleks nimetada niipalju isikuandmeid kui võimalik, millega uurimisrühm kokku puutub, vaatamata sellele, et uuringu läbiviimise käigus otseselt nende

andmetega tööd ei tehta. Uurimisrühm lähtub andmete pärimisel minimaalsuse põhimõttest – nii vähe kui võimalik, kuid niipalju kui vajalik.

Ka STARi materjalide analüüsi tegemiseks ei ole vaja isikuandmeid analüüsida, kuna analüüsimine üldiselt lastekaitsetöötajate tegevust juhtumite menetlemisel. Samas ei ole analüüsitavaid materjalidest isikuandmete eemaldamine võimalik, seega saavad uurimisrühma liikmed neile siiski ligipääsu. Tegemist on andmetega, mis, nagu me teame eelnevast kogemusest (nt Riikliku perelepitusteenuse uuringu ja Täisealiste eestkostekorralduse uuringu läbiviimisel), kaasnevad päringute tegemisega kohtute infosüsteemi ja STAR süsteemi.

Kohtutoimikutes sisalduvat infot analüüsimine vastavalt uurimisküsimustele kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodeid järgides. Eelkõige lähtume juhtumiülese analüüsi põhimõtetest, vaadeldes analüüsitavaid juhtumeid samaaegselt ja võrreldes kindlat teemakäsitlust, näiteks asjaolusid, mis olid aluseks kohtulahendi tegemisele, kõigi juhtumite lõikes. Võrdlusvõimalus loob eeldused suuremaks üldistatavuseks, mis on uuringu ettenähtud tulem, võrreldes juhtumipõhise analüüsiga. Juhul kui analüüsi tegemise käigus ilmnevad asjaolud, mis loovad aluse täiendavate analüüsitehnikate kasutamiseks, rakendavad uurijad ka neid. Õiguseksperdid loevad selleks korduvalt menetluskirjeldavate ja põhjendavate osa.

Analüüsimine menetluse vastavust perekonnaseaduse ja tsiviilkohtumenetluse normidega, eelkõige lähtudes lapse huvidest. Võrdleme menetlusaega, kas menetlustel, kus kohtusse on pöördunud erinevad osapooled (vanem, kohaliku omavalitsuse esindaja) esineb sisulisi erinevusi ning kui kohtuasjade materjalide hulgas on, siis ka küsimusi, mida on lahendanud ekspert. Kvantitatiivselt analüüsimine numbriliselt võrreldavaid andmeid nagu menetluste ajad, erineva sisuga menetluste ja otsuste arvud, erinevate tõendite kasutamine, esialgse õiguskaitse lahendi tegemise aeg jms.

Õiguseksperdid on pidanud vajalikuks kogu kohtutoimikuga tutvumist, kuna kohtumäärustes esitatakse oluliste asjaolude ja tõendite kokkuvõte, millest kohtunik oma siseveendumuses lähtus, ja selles ei pruugi kogu lapse väärkohtlemisega seotud taustainfo olla piisava põhjalikkusega kirjeldatud. Kohtu lõpplahendile viidatakse üksnes seetõttu, et vaadeldava materjali puhul ei oleks tegemist vaidlustatava lahendiga. Kogu kohtutoimik sisaldab õiguseksperptide hinnangul infot selle kohta, kui palju arvestati sisulise lahendi tegemisel lapse väärkohtlemisega, millistele lapse väärkohtlemisega seotud asjaoludele viitas lastekaitsetöötaja ja lapse esindaja kohtule antavas teabes, kui palju oli olukordi, mil kohus jättis lapse väärkohtlemise mõju hindamata ja mis põhjusel seda tehti ning milliseid tõendeid ja tõendusvahendeid kohus kasutab, hindamaks väärkohtlemise ja selle kahtluse mõju lapsele. Uuringu eesmärgi täitmiseks on vajalik teha järeldusi, mis tänases kohtumenetluses on ebapiisav või muutmist vajav lapse väärkohtlemise täpsemaks tuvastamiseks ja selle mõju hindamiseks.

9.3. Loetlege isikuandmete allikad.

Nimetage konkreetsed isikuandmete allikad (nt registrid, küsitluslehed jne), kust isikuandmeid saadakse.

Isikuandmete allikateks on analüüsivad kohtumaterjalid: 1) sisulised kohtulahendid 2) kohtumäärused esialgse õiguskaitse rakendamise kohta, 3) valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) kohtule esitatud arvamused ning 4) menetluses last esindava advokaadi seisukohad, ning samade lastega seotud pöördumiste ja lastekaitse juhtumite materjalid STARist.

9.4. Kas andmeandjatega (andmekogu vastutava töötlejaga) on konsulteeritud ning nad on valmis väljastama uuringu eesmärgi saavutamiseks vajalikud andmed?

Sotsiaalkindlustusameti (STARi vastutav töötleja) esindajatega on konsulteeritud ning nad on valmis andmed taotluse alusel väljastama tingimusel, et selleks on saadud eetikakomitee ja AKI load. Kohtutoimikute väljastamiseks küsime pärast Andmekaitse Inspektsiooni loa saamist luba kõigi nelja maakohtu esimeestelt, vastavalt TsMS § 59 lg 4. Maakohtute esimehi informeerime eelnevalt, andes neile ülevaate uuringu eesmärkidest ning andmevajadusest. Justiits- ja Digiministeeriumiga (kohtute infosüsteemi vastutav töötleja) on konsulteeritud ning nad on valmis võimaldama uurijatele ligipääsu Kohtute Infosüsteemile tingimusel, et selleks on saadud eetikakomitee ja AKI load ning maakohtute esimeeste load.

10. Kas kogutud andmed pseudonümiseeritakse või anonümiseeritakse? Mis etapis seda tehakse? Kes viib läbi pseudonümiseerimise või anonümiseerimise (vastutav töötaja, volitatud töötaja, andmeandja vms)?

Kui andmeid ei pseudonümiseerita, siis selgitada, miks seda ei tehta.

Kohtumaterjalide ja STARi materjalide andmeid ei pseudonümiseerita, kuna selleks, et viia ühe juhtumi/menetluse teemal läbi nii kohtu- kui lastekaitsemenetluse analüüs, peab juhtum olema tuvastatav.

Kahest andmeallikast päritavaid andmeid otseselt siduma ei hakata, sest analüüsi koostamise käigus teeme juhtumiülest analüüsi. See tähendab, et vaatleme samal ajal mitut analüüsitavat juhtumit, näiteks kogume erinevatest (kohtu)materjalidest kokku kõik konkreetset teemat käsitlevad tekstiosad ja võrdleme selle teema käsitlemist kõigi kogutud materjalide lõikes.¹⁰ Sellest tulenevalt analüüsime eraldiseisvalt lapse peresisest väärkohtlemist ja selle mõjuga arvestamist last puudutavates tsiviilkohtumenetlustes ja lastekaitsetöös. Analüüsi käigus vaatame küll näiteks seda, kui palju ja millist infot esitab perekonnaasja lahendavale kohtule kohalik omavalitsus ning kuidas on lapse väärkohtlemise juhtumite puhul omavahel seotud perekonnaasjas läbiviidav kohtumenetlus ja KOVi lastekaitsemenetlus (kui paljudes uuritud perekonnaasjades alustas KOVi lastekaitsetöötaja liht- või juhtumimenetlust perekonnaasja lahendavalt kohtult saadud info põhjal ning millistel teemadel ja kelle poolt esitatud pöördumised on KOV uuritud perekonnaasjade puhul STARis lapse kohta registreerinud). Samas on oluline esitada tulemused suurema üldistatavusega, sest umbes 150 juhtumi infot ei ole võimalik ja otstarbekas uurimisaruan-des eraldi analüüsida. Analüüsi eesmärk on siiski leida juhtumite üleselt ühisosasid, ent ka erisusi, mille alusel on võimalik teha soovitusi ja järeldusi nii kohtule kui ka lastekaitsele.

Ainus sidumine kahe süsteemi vahel tehakse alaealiste laste isikukoodidega ja kohtulahendite kuupäevadega, mille märgivad kohtulahenditest saadud info alusel Exceli tabelisse õiguseksperdid ja selle tabeli alusel esitab vastutav uurija päringu Sotsiaalkindlustusametile, et oleks võimalik leida STARist nende lastega seotud menetlused.

Ekspertintervjuu transkribeeritakse juhul, kui intervjuu käigus kogutud info on vaja analüüsi tegemiseks anda edasi mõnele teisele uurimisrühma liikmele kui intervjuueerija ise. Transkriptsioon antakse edasi anonümiseeritult, tagamaks intervjuueeritava privaatsus. Andmed anonümiseeritakse volitatud töötaja ehk Tartu Ülikooli poolt.

Juhul kui intervjuud ei transkribeerita teeb uurija intervjuust põhjaliku sisukokkuvõtte, mille alusel on võimalik intervjuudest saadud andmed kodeerida ja teostada kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivse sisuanalüüsi läbiviimiseks puudub ilmtingimata vajadus intervjuude täpseks transkribeerimiseks. Me transkribeerime intervjuusid valikuliselt, keskendudes nendele osadele, mis uurija hinnangul on uurimisküsimuste või teemaarenduste seisukohalt olulised ning mille kajastamist võiks lõpparuande tsitaatide või väljavõtetena kaaluda. Ülejäänud intervjuu osas koostame põhjaliku sisulise kokkuvõtte, mis ei ole küll sõna-sõnaline, kuid annab võimalikult täpselt edasi vestluse peamised punktid ja teemad. Sisukokkuvõtte näol on tegemist keskmiselt 3-4 lehekülje pikkuse dokumendiga, mis sisaldab analüüsi seisukohalt kogu vajalikku infot. Uurimisrühmal on pikaajaline kogemus intervjuutulemuste analüüsimisel, põhinedes intervjuude sisukokkuvõtetel, omades seega pikaajalist kogemust intervjuu ja uurimiseesmärgi seisukohalt olulise info eristamisel. Vastutav uurija Sabina Trankmann on koolitanud Töötukassa ja Tartu Ülikooli töötajaid intervjuude läbiviimisel. Uurimisrühma liige Helen Urmann on õpetanud alates 2018. a kevadest, sh vastutava õppejõuna alates 2020. a kevadest, kvalitatiivset analüüsi. Uurimisrühma liige Doris Pavlov täiendas enda kvalitatiivsete uurimismeetodite alaseid teadmisi

¹⁰ <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyyis/>

<p>hiljuti magistriõppes.</p> <p>Analüüsitarkvara QCAMap võimaldab uuringumeeskonna liikmetel andmeid ja analüüsitulemusi omavahel jagada, tagades seeläbi uurijate omavahelise tõhusa koostöö, metodoloogilise ühtsuse ja uuringutulemuse ühtlustumise. Ühtlasi tagab intervjuude sisukokkuvõtete koostamine olukorra, mil isikuandmeid sisaldavad intervjuude transkriptsioonid ei satu kolmandate isikute kätte, kelle süsteemide turvalisuse tase on teadmata ja mille puhul on võimatu tagada isikuandmete kaitse ja hävitamise. Uurimisrühmal on paralleelselt käimas riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuring, kus esimeses etapis kasutati ekspertintervjuude sisu analüüsis edukalt samasuguseid võtteid ja süsteemi. Põhjalike sisukokkuvõtete koostamine uurimisrühma liikmete poolt tagab, et isikuandmeid sisalduvad dokumendid ja info ei satu kolmandate isikute kätte, info saab analüüsitud selliselt, et oleks võimalik täita uurimiseesmärki ja vastata uurimisküsimustele, kuid samas vähendada sõna-sõnalise transkriptsiooni koostamisega kaasnevat ajakulu.</p>
<p>10.1. Loetlege pseudonümiseeritud andmete koosseis.</p>
<p>10.2. Kirjeldage pseudonümiseerimise protsessi ja vahendeid. Kui kasutatakse koodivõtit, siis tuua välja, kes koodivõtit säilitab ja kui kaua säilitab.</p>
<p>10.3. Tooge välja pseudonümiseeritud andmete säilitamise aeg ja põhjendus. Kui andmeid ei pseudonümiseerita, siis tuua välja andmete kustutamise tähtaeg. <i>Vähemalt kvartali ja aasta täpsusega.</i></p> <p>Uuringu käigus uurijate käsutuses olnud isikuandmed kustutatakse hiljemalt 10 tööpäeva pärast töö üleandmise-vastuvõtmise akti allkirjastamist ehk eelduslikult detsembris 2025, juhul kui uuringuga seotud lubade ja kooskõlastuste saamine kulgeb plaanipäraselt ning uuringu tähtaega ei ole vaja pikendada. Seda kinnitatakse eraldi aktil andmekogude hävitamise kohta.</p>

<p>11. Kas andmesubjekti teavitatakse isikuandmete töötlemisest? <i>Jah/ei</i></p>	<p>Jah</p>
<p>11.1. Kui vastasite ei, siis palun põhjendage¹¹</p>	
<p>11.2. Kui vastasite jah, siis kirjeldage, kuidas teavitatakse.</p>	<p>Üldine uuringust teavitamine toimub Sotsiaalministeeriumi ja Johan Skytte poliitikauuringute instituudi veebilehel/sotsiaalmeedias. Üldine teavitamine toimub enne dokumendianalüüsi algust. Uuringust teavitamise postituses tuuakse välja, kust ja millisel õiguslikul alusel andmesubjektide (isiku)andmed kogutakse, selgitatakse uuringu läbiviimisega seonduvat ja tulemuste kasutamist ja esitatakse uuringu andmekaitsetingimused.</p>
<p>11.3. Kust on leitavad andmekaitsetingimused¹²?</p>	<p>Tartu Ülikooli üldised andmekaitsetingimused on leitavad ülikooli veebilehelt: https://ut.ee/et/sisu/andmekaitsetingimused.</p>

¹¹ Isikuandmete töötlemisest teavitamise kohustus tuleneb IKÜM-st, teavitamata jätmine on põhjendatud väga erandlikel juhtudel.

¹² IKÜM-i kohaselt tuleb andmesubjektile esitada isikuandmete töötlemise kohta teave ehk nn andmekaitsetingimused, mis peavad vastama IKÜM art 12 – 14 sätestatule.

--	--

12. Kas isikuandmeid edastatakse kolmandatesse riikidesse¹³ <i>Jah/ei. Kui vastate küsimusele jah, siis täita ka järgnevad lahtrid.</i>	Ei
12.1. Loetlege riigid, kuhu isikuandmeid edastatakse.	
12.2. Milliseid lisakaitsemeetmeid kasutatakse?	

Kinnitan, et taotluses esitatud andmed vastavad tegelikkusele.

_____
(allkirjastaja ees- ja perenimi)¹⁴

_____
(allkiri ja kuupäev)

Taotluse lisad¹⁵:

Lisa 1: Seaduse alusel loodud valdkonnapõhise eetikakomitee seisukoht (juhul, kui on olemas)	Taotlemisel
Lisa 2: Hankeleping ja/või tehniline kirjeldus	JAH
Lisa 3: Nõusoleku võtmise vorm	JAH
Lisa 4: Intervjuude kavad	JAH

¹³ Isikuandmete edastamine on lubatud üksnes sellisesse riiki, millel on piisav andmekaitse tase (Euroopa Liidu liikmesriigid; Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga ühinenud riigid; riigid, mille isikuandmete kaitse tase on Euroopa Komisjoni poolt hinnatud piisavaks). Isikuandmete nn kolmandatesse riikidesse edastamine toimub IKÜM artiklite 44-50 alusel. Täiendav teave: <https://www.aki.ee/isikuandmed/andmetootlejale/isikuandmete-edastamine-valisriiki>.

¹⁴ Taotluse saab allkirjastada vaid isik, kellel on vastava asutuse/ettevõtte esindusõigus või teda on volitatud taotlust esitama. Kui allkirjastaja on volitatud taotlust esitama, siis esitada volitust tõendav dokument (volikiri, leping vms).

¹⁵ Kui nimetatud lisad ei ole, siis palume need kustutada.